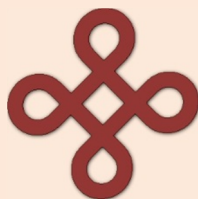

Nikolai Berdiaev

RĂUL ȘI MÂNTUIREA

Extras din

Spirit și libertate - încercare de filozofie creștină

Ed. Paideia

2009

CAPITOLUL V

RĂUL ȘI MÂNTUIREA

I.

Problema răului se află nu numai în centrul conștiinței creștine, ci și în centrul întregii conștiințe religioase. Dorința de a fi izbăvit de răul din existența universală, de suferința ființei, a creat religiile. În definitiv, toate religiile, și nu numai cele ale mântuirii în sensul cel mai strict al cuvântului, promit eliberarea de rău și de suferința pe care acesta o produce. În religie, omul caută să evadeze din starea de izolare și singurătate în care se află în sânul acestei lumi ostile și străine; aspiră la întoarcerea în patria spiritului. Adorarea totemului însemna căutarea unui protector și unui eliberator din puterea răului lumii înconjurătoare.

Gândirea raționalistă a omului contemporan socotește existența răului și suferinței ca principal obstacol al credinței în Dumnezeu, ca cel mai important argument

în favoarea ateismului. Pare dificil de împăcat existența lui Dumnezeu, Atot-Milostivul și Atot-Puternicul Dăruitor, cu existența răului, atât de cumplit și puternic în lumea noastră. Acest argument, singurul serios, a devenit clasic. Oamenii pierd credința în Dumnezeu și credința în sensul divin al lumii pentru că întâlnesc răul biruind, pentru că sunt încercați de suferințe lipsite de sens, provocate de acest rău.

Dar credința în Dumnezeu și credința în zei s-a născut în istoria conștiinței umane tocmai pentru că omenirea era încercată de mari suferințe și resimțea nevoia să se elibereze de puterea răului. Dacă acest rău, care doboară lumea noastră nu ar fi existat, omenirea era mulțumită de lumea aceasta de aici, iar ea fără vreun rău sau suferință, ar fi fost singura divinitate. Nu era nevoie de eliberare. Suferințele vieții dovedind existența răului, constituie o mare școală religioasă, prin care trebuie să treacă omenirea. Neștiind de rău, viața ar fi ajuns în această lume la mulțumirea de sine. Existența răului nu e numai o piedică a credinței în Dumnezeu, este și dovada existenței lui Dumnezeu, dovada că această lume nu e singura și ultima. Experiența răului îndreaptă omul spre o altă lume, nemulțumindu-l de cea de aici. La temelia experienței și a conștiinței religioase stă pesimismul, nu optimismul. Toate religiile eliberării sunt pesimiste privind viața universală și lumea naturală, orfismul, budismul în aceeași măsură cu creștinismul. Sensul pozitiv al ființei rezidă în altă rânduială, în lumea spirituală. Lumea noastră naturală se găsește, în

aparență, în puterea deșertăciunii biruitoare; în ea domnesc stricăciunea și moartea, violența și ura, egoismul și discordia. Omul e copleșit de nonsensul și răul vieții omenirii. Din religie, din credință se avântă către lumea sensului și primește forța ce emană din această lume, în care iubirea biruie din ură, unirea din risipire și viața veșnică din moarte.

Existența răului pune problema teodiceii, a dovedirii lui Dumnezeu. De ce îngăduie Dumnezeu răul înspăimântător, de ce pătimește biruința Sa? Omenirea neîntrerupt e șiroaie de sânge. Satan, nu Dumnezeu, pare a-i fi stăpânul. Unde e deci lucrarea providenței divine? Se cunoaște geniala dialectică a lui Ivan Karamazov, relativ la lacrima unui copil, care se termină prin refuzul biletului de intrare în armonia universală.¹ Spiritul euclidian refuză să înțeleagă misterul irațional al vieții universale, pretinde să clădească o lume mai bună decât aceea creată prin Dumnezeu, în care n-ar fi nici rău, nici suferință, ci o lume pur rațională. Omul cu spirit euclidian nu poate concepe de ce nu a creat Dumnezeu o lume fericită, fără păcat, incapabilă de rău. Dar „binele” lumii omenești, cel al spiritului euclidian, se va deosebi de „răul” lumii divine prin lipsa oricăror libertăți: libertatea nu a făcut parte din planul ei inițial, omul va fi un automat reușit. Absența libertății ar fi făcut imposibile răul și suferința, iar omul e gata să renunțe la libertate ca să se elibereze definitiv de spaima lui. Nu ar mai fi în lumea euclidiană încercări

---

¹ Dostoievski, **Frații Karamazov**, voi. I, cap. III.

voluntare, de căutare liberă. Lumea creată de Dumnezeu e plină de rău, dar la temelie să se afle cel mai mare bine, libertatea spiritului, care arată că omul poartă în el imaginea divină. Libertatea este singura soluție la problema teodiceii. Problema răului constituie problema libertății. Dacă nu înțelegem libertatea, nu se poate pricepe faptul irațional al existenței răului în lumea divină. La originea lumii se află o libertate irațională înrădăcinată în profunzimea neantului, un hău din care țâșnesc întunecatele torente de viață și în care sunt închise toate posibilitățile. Aceste tenebre abisale ale ființei, care preced binele și răul, nu pot fi raționale complet; în ele sălășluiesc ascunse întotdeauna posibilități îngrămadite de energii noi, necunoscute. Lumina Logosului biruie din tenebre, armonia cosmică biruie din haos, dar fără abisul tenebrelor și haosului, în evoluția ce se săvârșește, n-ar fi nici viață, nici libertate, nici semnificație. Libertatea zace în sumbrul abis, în neant, dar fără ea totul este lipsit de sens. Ea naște răul ca și binele. De altfel răul nu contrazice existența sensului, îl confirmă. Libertatea nu este creată, pentru că ea nu este natură, este înaintea lumii, ea este înrădăcinată în neantul inițial. Dumnezeu este Atotputernic în raport cu ființa, dar în raport cu neantul, cu libertatea nu este, de aceea există răul.

Orice concepție serioasă de viață implică viziunea răului și admiterea existenței lui. A nu-l vedea, a-l ignora face omul iresponsabil și superficial, într-un fel, îi închid profunzimea vieții. Negarea răului, înseamnă pierderea

libertății spiritului, aruncarea poverii libertății. Epoca noastră se găsește sub semnul unei creșteri impetuoase a răului, acompaniată de negarea lui. Or omul rămâne dezarmat în fața lui, când nu-l vede. Personalitatea se călește când face deosebirea între bine și rău, când știe să delimiteze pe cel din urmă. Când aceste limite se desființează, când omul se află într-o stare de confuzie și indiferență, personalitatea se corupe și se descompune, căci forța conștiinței este legată de descoperirea răului. În confuzie și indiferență, în pierderea viziunii răului, omul e lipsit de libertatea spiritului, începe să caute necesitatea care îi garantează binele, transferă centrul de gravitație al vieții din profunzime spre exterior, încetează să se determine din interior. *Raționalismul neagă misterul irațional al răului, pentru că neagă pe cel al libertății.* Pentru o conștiință raționalistă e mai dificil să creadă în diavol decât să creadă în Dumnezeu; și oamenii cu această mentalitate întocmesc diferite doctrine, în care se respinge existența răului, în care răul se transformă într-un nedeplin bine sau într-un stadiu al dezvoltării lui. Răul este negat în același timp de evoluționiști cât și de adepții doctrinelor umanitare, anarhiștii și teosofii.

II.

Dialectica interioară a libertății iscă răul în propriul sălaș. În prima libertate irațională, în infinita putere, se află sursa răului, ca și izvorul întregii vieți. Libertatea inițială a cauzat răul la cea mai înaltă treaptă a ființei. Spiritul care se găsea pe suprema treaptă ierarhică a ființei a fost primul care s-a despărțit de Dumnezeu prin actul libertății; prin orgoliul spiritual s-a afirmat și a provocat o alterare, o corupere în ierarhia ființei. Pe culmile spiritului și nu în adâncul materiei s-a manifestat pentru prima dată răul. Răul originar deține o natură spirituală, și el s-a săvârșit în lumea spirituală. Răul de aici, ce ne înlănțuie lumii materiale, nu este decât rezultanta. Spiritul care s-a crezut Dumnezeu, care s-a ridicat orgolios pe înălțimi, a căzut în regiunile josnice ale ființei. Lumea este un organism ierarhic în care toate părțile sunt legate între ele, unde tot ce se săvârșește pe înălțimi se repercutează în văi. Mitul lui Satan reflectă simbolic evenimentul ce s-a desfășurat pe culmea lumii spirituale, la cea mai înaltă treaptă din ierarhia spiritului. Acolo s-au condensat tenebrele la început, când pentru prima dată libertatea a dat un răspuns negativ chemării divine, nevoii de iubire a lui

Dumnezeu de la celălalt El-Însuși; acolo a început să se afirme creația, să se angajeze în calea izolării, a risipirii și urii. Omul s-a despărțit de Dumnezeu cu întreaga creație, cu toată ierarhia; el a fost ispitit de puterile spirituale. Orgoliul este ispita unui spirit superior ce vrea să se substituie lui Dumnezeu.

Astfel, în trăirea vieții s-a născut răul la început în noi, prin forțele spirituale superioare, iar mai târziu s-a exprimat prin subordonarea noastră elementelor inferioare, patimilor trupești. Chemarea divină este adresată mai întâi spiritului superior, libertății lui, de acolo provine răspunsul inițial. Materializarea ființei umane și înrobirea sa în elementele naturale inferioare nu este decât rezultatul evenimentului care s-a produs în lumea spirituală. Orgoliul spiritului nu ridică omul pe culmea divinității, ci o precipită în vâltoarea materialității. Mitul căderii este o expunere simbolică a evenimentelor din lumea spirituală, care, prin analogie cu lumea noastră naturală, ne reprezintă pe Satan și omul ca fiind realități „extrapuse”. Dar în lumea spirituală nu sunt asemenea exteriorizări; ierarhia internă a ființei are o cu totul altă structură decât cea din lumea naturală; în ea totul este interior, totul este în tot. De aceea în lumea spirituală Satan, ca ordin superior din ierarhia duhurilor, și omul ca rege al creației, sunt lăuntrici unul în raport cu celălalt și amestecați unul cu celălalt. Satan este o realitate interioară din lumea spirituală a omului, și nu pare „extrapus” decât prin analogie cu lumea naturală. Este o realitate din rânduiala

spirituală, nu-l putem concepe în sensul unui realism naiv. El nu este izvorul autonom al răului ca ființă originară, nu este decât manifestarea libertății iraționale pe culmea spiritului. Dificultatea încercată de inteligență ca să explice originea răului stă în faptul că nici monismul nici dualismul, spre care rațiunea înclină natural, nu pot sesiza fenomenul. Sursa răului nu poate fi în Dumnezeu, și totuși în afară de Dumnezeu nu există altă sursă a ființei și a vieții. Răul nu provine de la Dumnezeu, dar altă ființă nu există, care paralel lui Dumnezeu să permită explicarea originii răului. Fiind absolut irațional el este în consecință inaccesibil și inexplicabil rațional. Nu are și nu poate avea sens sau temei, nu deține nici o sursă pozitivă. Își are originea în abisul fără sfârșit, în neantul ce nu se poate numi ființă. Răul pentru gândirea ce se forțează să descopere „sensul” lucrurilor, este limita irațională absolută.² Răul este non-ființa; își are rădăcina în ea. Iar non-ființa este inaccesibilă „sensului”, care întotdeauna este ontologic. Răul căruia i se poate da un sens se transformă în bine.

Monismul pur este obligat să considere răul ca un moment al binelui, ca un bine necunoscut sau nu îndeajuns dezvăluit. Ființa divină este unica ființă, totul este în ea, și purcede din ea. Răul își are sursa în ființa divină, dar ne va apare ca rău pentru că nu vedem și nu înțelegem decât în parte, nu integral; în viziunea și înțelegerea totului, răul va dispărea, se va transforma în

---

² Schelling ne-a oferit lot ce există mai profund în filosofia răului: *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit*.

bine. Astfel monismul (sau panteismul) trebuie să ajungă la negarea existenței răului; fiind incapabil să-i descopere sursa, el caută să explice invocând ignoranța noastră, plenitudinea și totalitatea Ființei. Monismului pur i se opune dualismul pur.

Dualismul mărturisește că sursa răului rezidă într-o altă ființă existentă paralel ființei divine. Un dualism consecvent trebuie să admită existența unui dumnezeu rău ce corespunde Dumnezeului bun. Așa sunt dualismul persan, maniheismul, vechiul gnosticism. După ei răul posedă o sursă ontologică independentă și pozitivă. Paralel cu ființa bună din lumea spirituală, există o ființă rea, o lume materială inferioară ce deține o realitate independentă. Presupunând existența unei ființe inferioare oarecare în afara lui Dumnezeu și opusă lui, încercând astfel să determine originea răului, dualismul limitează ființa divină. Satan se transformă într-un dumnezeu rău, independent. Or ideea de Satan din creștinism provine din gândirea religioasă persană. Materia a fost creată de un dumnezeu rău, a avut o realitate independentă și a supus spiritul. Monismul pur și dualismul pur nu înțeleg și în consecință resping misterul libertății; observă răul din afară, fără să-i întrevadă sursa interioară. Răul va dispărea definitiv sau va apărea ca o forță absolut exterioară spiritului omenesc. Dar dacă răul nu își poate avea izvorul în Dumnezeu și dacă în afară de Dumnezeu nu există altă sursă de viață, cum să se explice fenomenul răului? Care este sfârșitul acestei dileme?

Gândirea creștină nu dă dreptate nici monismului, nici dualismului. Aduce a treia soluție la problema originii răului. Problema se leagă de libertate și fără ea nu poate fi rezolvată. La drept vorbind, monismul și dualismul în aceeași măsură reneagă libertatea, de aceea sunt incapabile să înțeleagă fenomenul răului. Interpretarea misterului răului prin misterul libertății este o interpretare supra-rațională; pentru gândire prezintă o antinomie. Sursa răului nu este în Dumnezeu, nici într-o ființă pozitivă ce a existat alături de Dumnezeu, ci în libertatea irațională, de nepătruns, în posibilitatea pură, în puterile întunecosului abis, dinaintea întregii determinări pozitive a ființei. Răul este fără temelie, nu este determinat de nici o ființă pozitivă, nu deține sursă ontologică. Posibilitatea răului este ascunsă în acest misterios principiu al ființei în care sălășluiesc toate posibilitățile. Abisul (Ungrund după Bohme), nu este răul, ci sursa întregii vieți, a înfăptuirilor ființei. El închide posibilitatea răului și a binelui. Un mister inițial irațional, un abis este la baza vieții universale. Acest mister depășește priceperea logicii.

Principiul irațional și întunecos al lumii a fost genial înțeles de misticii germani Eckhart și J. Bohme; dar și de filosofia germană de la începutul sec. al XIX-lea. După remarcabila doctrină a lui Schelling despre libertate, răul se întoarce la starea de putere pură. La început a fost Logosul, Cuvântul, Sensul, Lumina. Dar acest adevăr etern al revelației religioase nu înseamnă că împărăția luminii și a sensului a fost realizată de la început în

ființă, că Logosul a biruit de la origini din toate tenebrele. Viața divină este o tragedie. La început, înaintea formării lumii, se găsea deopotrivă un abis irațional. libertatea, ce trebuia să fie luminată prin lumina Logosului. Această libertate nu este o ființă ce a existat paralel cu ființa divină, cu Logosul, cu Inteligența. Ea este acel principiu fără de care ființa nu ar avea sens pentru Dumnezeu și care singură, justifică planul divin al lumii. Din neant a creat Dumnezeu lumea, dar s-ar putea la fel de corect spune că a creat-o din libertate. Creația trebuie să se întemeieze pe infinita libertate, care înaintea apariției lumii, era închisă deja în neant. Fără ea, creația n-are valoare pentru Dumnezeu. La început, neantul avea Logosul, dar avea și libertatea. Aceasta nu se opune Logosului, căci fără ea n-ar exista sensul lumii. Fără întunecimi, nu e lumină. Binele se descoperă și triumfă prin încercarea răului.

Libertatea face posibile și răul și binele. Răul iscat nu e o ființă independentă, este non-ființa, ce trebuie deosebită din neantul original. Dar non-ființa există, poate avea o considerabilă forță, cea a minciunii. Răul este caricatura, deformarea și boala ființei. Este o încălcare a ierarhiei provenită din neființă, o scoatere a centrului ierarhic, o coborâre a ce era superior și o ridicare a ceea ce era inferior, o despărțire de această sursă originală și centru al ființei, din care purced toate lucrurile cu determinările lor.

Înainte de toate răul este minciună, întotdeauna trece drept ce nu este în realitate; întotdeauna cucerește

înșelând. Diavolul este un impostor, nu are propriul izvor de viață, nu are propria ființă, ia totul de la Dumnezeu, denaturează și caricaturizează; puterea lui e închipuită, iluzorie și înșelătoare. Împărăția răului nu există în sine, paralel împărăției lui Dumnezeu, ființei divine. Întotdeauna răul are un caracter negativ, descompune viața și ființa, se distruge el însuși, nu are în el nimic pozitiv. Un mare număr de înțelepți ai Bisericii au învățat că răul este non-ființa; caracterul negativ, neontologic al răului, se revelă în experiența propriei noastre vieți.

Tot ce observăm ca rău indiscutabil, posedă un caracter negativ, nu cuprinde în sine nici o conștiință pozitivă. Violența, ura, invidia, răzbunarea, depravarea, egoismul, lăcomia, gelozia, neîncrederea, avariția, vanitatea distrug viața, zdruncină forțele omului aflate sub puterea lor. Orice pasiune blamabilă se mistuie în sine, poartă în ea o stăruință de moarte pentru om și pentru lume. Urâtul infinit se descoperă astfel. Răul aruncă omul într-o viață iluzorie, aparentă și falsă, în care nimic nu este ontologic. Păcatul și moartea sunt ascunse în elementul răului, în orice patimă nefastă. Violența și ura corespund păcatului și morții, distrugerii ființei, pe când iubirea este expresia vieții, a ființei în toți și în toate. Ființa pozitivă nu poate fi decât împărăția iubirii. În iubire se arată imaginea întregii ființe omenești, a întregii creaturi divine. Subiectul iubitor dorește viața veșnică pentru obiectul iubit, pe când cel ce urăște dorește încetarea vieții, dorește moartea. De tăria iubirii sau urii depinde

stadiul afirmării sau negării ființei. De aceea eliberarea de rău și moarte nu se poate manifesta decât ca infinită iubire.

Niciodată nu se pot împlini promisiunile răului. Răul nu poate crea o împărăție a vieții, pentru că deși cucerește prin bine, aparentul se rupe de izvorul vieții. De exemplu Marx, aprecia că scopul lui era bun, dar ca să-l atingă preconiza mijloace nefaste. Prin rău, prin ură și violență, prin poftă și răzbunare, prin despărțire și distrugere violentă, pretindea să ajungă la împărăția armoniei, unității și fraternității oamenilor. Dar mijloacele condamnabile devin singurul conținut al vieții și sfârșesc prin a birui definitiv. Niciodată ura nu poate duce la iubire, risipirea la unire, uciderea la viață, violența la libertate. Nu există căi urâte să ducă la bine, întotdeauna în ele biruie răul. Când ura stăpânește și contaminează inima omului, nu poate săvârși decât lucruri distrugătoare. Când purtați dușmănie față de cei ce fac răul, sunteți neputincioși să învingeți acest rău, vă aflați în puterea lui. Lupta împotriva răului poate degenera ușor în rău. Biruința binelui întotdeauna este pozitivă, nu neagă viața, o afirmă. Trebuie începută lupta împotriva răului care este în noi, și nu împotriva celui ce-l vedem la alții. Prea adesea simțămintele noastre de dușmănie față de cei răi nu sunt decât modul de a ne arăta pe noi înșine.

Cauza răului stă în falsa și iluzoria afirmare de sine, în orgoliul spiritual ce așează izvorul vieții nu în Dumnezeu, ci în sine însuși. O asemenea expresie

întotdeauna duce la distrugerea de sine, la desființarea personalității omenești ca imagine și asemănare divină; se întoarce în neantul din care a fost scoasă lumea. Orgoliul și egoismul duc în hău, în non-ființă, în moarte. Izolându-se în el însuși, stabilind centrul vieții sale nu în ființă, ci la periferia sa, omul despărțit de Dumnezeu și de lumea divină, se lipsește de toate bogățiile ființei. Ființa este ierarhică și nu se exprimă decât păstrând armonia firească adevăratei ierarhii. Afirmarea eului și egoismul distrug această armonie, distrug personalitatea omenească lipsind-o de izvoarele vieții. Omul nu-și mai află locul în lumea divină, trebuie căutat aiurea, în afara ei. Dar în afară de Dumnezeu și de lumea divină, nu există nimic decât neființa, împărăția iluziei și minciunii. A stabili viața pe orgoliu și pe egoism, e așezare pe neant, cum dorea Max Stirner. Pe această cale omul iese din limitele ființei și pătrunde în împărăția non-ființei.

Fiecare știm din propria experiență că egoismul și afirmarea de sine epuizează forțele și nimicesc viața. Infinitul oribil, hăul setei și poftei neînfrânate de viață se întredeschid, dar dispare viața. Dorința egoistă, interesată, desfrânată, implică întotdeauna pierderea adevăratelor izvoare de viață și despărțirea de viața originară. Răul este negarea iubirii, iar aceasta susține întreaga viață în Dumnezeu. Răul este o dorință nesăbuită de viață, în afara adevăratei Vieți, în afara lui Dumnezeu, este dorința de a atribui non-ființei, caracterul ființei. Răul își are izvorul în libertatea neiluminată, prin ea cucerește, dar întotdeauna se

termină prin distrugerea libertății de spirit, aflându-se sub imperiul necesității și tiraniei. Consecința răului, întotdeauna este împărțirea, risipirea, îndepărtarea reciprocă a părților ființei și violența exercitată de una din ele asupra alteia. Lumea „se atomizează” toate lucrurile devin străine și prin urmare ostile.

Ființa nu este liberă decât unită în iubire, iubirea prin care e stabilită asemănarea în Dumnezeu. Numai în Dumnezeu și prin El totul devine înrudire și apropiere. În afară de Dumnezeu totul este străin și îndepărtat, totul este constrângere. Satan, forță spirituală superioară, cucerește oamenii promițându-le că vor fi asemenea lui Dumnezeu. Dar pornit pe calea răului, substituindu-se lui Dumnezeu, omul nu devine dumnezeul ce l-a visat, devine sclavul naturii inferioare, își pierde natura sa superioară, se supune necesității naturale, încetează determinarea din interiorul spiritului; libertatea i se dărmă. Răul se constituie prin această deplasare a centrului ființei, această răsturnare a ierarhiei universale care face ca principiul material ridicat cu spirit orgolios, să se substituie principiului spiritual.

Împietrirea din lumea materială e rezultatul alungării adevăratului centru din lumea spirituală. Spiritul orgolios, egoist se precipită în materie, iar ea nu este decât rezultatul destrămării și risipirii lumii, rodul dușmăniei și urii. Pofta infinită, patimile nesăturate, stăpânesc ființele care sunt azvârlite în lumea fărâmițării și urii. Omul nu poate avea izvorul de viață în el însuși, îl

ia sau din ce-i este superior, sau din ce-i este inferior. Satan n-are sursă de viață independentă, nu poate așeza omul decât în starea unde izvorul de viață se găsește în natura inferioară.

Această natură inferioară, când ocupă locul ei în ierarhia universală nu este un rău în sine, aparține lumii divine. Doar când răpește locul naturii superioare devine un rău și o minciună. Natura animală ocupă locul ei pe scara valorilor, este destinată vieții eterne; dar atunci când cucerește omul, iar acesta își supune spiritul elementului inferior, devine un rău. Răul este determinat prin drumul ce-l alege spiritul și nu prin natura însăși. Ispiririle răului întotdeauna se termină prin vid, moarte, dezgustul neființei. Răul satură întotdeauna, fără ca totuși să cunoască saturarea deplină, pentru că nu posedă ce poate potoli. În aceasta stă tot misterul lui. Dar omul îl discerne cu dificultate când el se găsește în starea de denaturare a adevărului. Nu-și poate explica de ce este sub jugul infinit oribil al vieții, de ce nu poate obține viața însăși. Patimile execrabile îl supun; este posedat. Atunci când îl stăpânesc, niciodată omul nu se poate determina prin libertate, iar când își imaginează că este liber în patimile lui, este sub imperiul unei iluzii teribile, este în împărăția minciunii, în împărăția aparențelor. El ia drept libertate cea mai teribilă sclavie, căci o viață păcătoasă este o viață de minciună, de aparențe, o viață fără realitate, o viață ce o înduri. Răul zace în adâncimile naturii omenești, în profunzimea spiritului. Dar când duhul omului a ales răul, nu mai

pornește din el însuși, nu mai pornește din libertatea proprie ca să-și determine viața; este rob, este la bunul plac al puterilor pe care nu le vede și în slujba unui stăpân pe care nu-l cunoaște. Omul nu se poate elibera din imperiul acestui stăpân prin propriile puteri naturale. Aceasta nu înseamnă că forțe spirituale, creatoare și pozitive, forțele binelui nu sălășluiesc în el. Natura spirituală a omului este deformată, contaminată, clătinată, dar e păstrată, nu este nimicită definitiv. În natura umană, planul divin, ideea, imaginea și asemănarea divină, s-au amestecat cu neantul originar, cu non-ființa inițială, din care actul creator dumnezeiesc a chemat omul la viață. Natura omenească rămâne receptivă luminii, în ea subzistă o arzătoare aspirație către divin, făcând posibile revelația și mântuirea. Răul nu a pus stăpânire definitiv, fiindcă el este dublu, aparține a două lumi și chiar după căderea sa omul nu s-a despărțit definitiv de Dumnezeu, care continuă să lucreze asupra lui și să-i transmită energia Sa, regeneratoare. Omul nu aparține exclusiv împărăției non-ființei, păstrează legătura cu ființa care-și exercită acțiunea asupra lui. Dumnezeu și diavolul luptă în inima omului, iar omul decăzut păstrează cu toate acestea *imaginea divină*; a trecut prin experiența răului ca o ființă dintr-un ordin superior.

Consecințele negative ale răului în om arată predestinarea hotărâtă la o viață superioară. Chiar înaintea venirii lui Hristos, o viață spirituală înaltă, o intensă forță creatoare au fost posibile în lumea păgână.

Dovada indiscutabilă și empirică este cultura elenă. În Platon trăia natura spirituală superioară a omului. În el s-a manifestat setea de Dumnezeu și de viață divină, simțită de om. Natura umană își păstrează independența, aceasta face parte din lucrarea divină în lume. Dar triumful definitiv asupra răului nu va putea fi câștigat prin puterile naturale ale omului ce rămân despărțite de Dumnezeu.

III.

Creștinismul este religia Mântuirii și în consecință implică existența răului, existența suferințelor. Și nu citându-le se poate combate credința creștină. Hristos a venit în lume tocmai pentru că aceasta zăcea în păcat, iar creștinismul ne învață că omul trebuie să-și poarte crucea. Dacă suferința este consecința răului ea este și calea care trebuie să ne elibereze. Pentru conștiința creștină, suferința nu este neapărat un rău; există o suferință divină, chiar a lui Dumnezeu-Însuși, cea a Fiului. Toată creația suspină și plânge, așteaptă eliberarea. Adversarii creștinismului de obicei se sprijină pe faptul că venirea lui Hristos-Salvatorul n-a eliberat lumea de suferință și rău. S-au scurs aproape două mii de ani de la venirea Mântuitorului și lumea continuă în

vărsarea a șiroaie de sânge; omenirea se frânge de durere, răul și suferința încă au crescut. Pare să triumfe acest vechi argument iudaic. Adevăratul Mesia va fi cel ce va elibera definitiv omenirea de răul și suferințele de aici.

Dar se uită că creștinismul recunoaște valoarea pozitivă a suferințelor ce le îndură omenirea în destinul ei pământesc, că niciodată n-a promis fericirea și beatitudinea pe pământ. Profețiile creștine privind destinele omenirii sunt de altfel destul de pesimiste. Niciodată creștinismul nu a susținut că va veni o forță ce va constrânge realizarea armoniei universale și împărăției lui Dumnezeu pe pământ. A recunoscut în cel mai înalt grad libertatea de spirit a omului și a apreciat că fără participarea sa, realizarea împărăției lui Dumnezeu este imposibilă. Dacă nu se realizează în lume dreptatea lui Hristos, greșeala nu este a Lui, ci cu adevărat a alienării umane. Nu este răspunzătoare religia iubirii de faptul că domnește ura în lumea noastră naturală. Ca să respingem creștinismul e imposibil să cităm existența suferințelor incalculabile și a relelor vieții. Creștinismul este religia libertății și de aceea nu poate admite extirparea răului și a suferinței prin violență și constrângere. El dă suferinței un sens, eliberează din rău. Dar eliberarea prin ea însăși implică participarea libertății omenești.

Rațional este imposibil de conceput misterul Mântuirii, dar nici un alt mister al vieții divine. Doctrina juridică a Mântuirii - care începând cu Anselme de Canterbury a jucat un rol atât de mare în doctrina catolică și de care

teologia ortodoxă nu s-a eliberat complet - este un raționament al acestui mister, interpretat după raporturile existente în lumea naturală. Această concepție juridică n-a fost decât o adaptare a adevărului ceresc la nivelul omului natural. Aceasta nu este o concepție spirituală; este nedemn să consideri tragedia universală ca un proces judiciar intentat de un Dumnezeu mânios împotriva omului călcător al legii Sale. A gândi astfel, înseamnă să adaptezi vieții divine, întotdeauna misterioasă și de nepătruns, concepții păgâne, un spirit de răzbunare gregar. Dumnezeu, în conștiința păgâno-iudaică, e conceput ca un tiran cumplit, care pedepsește și se răzbună pentru neascultare, care pretinde răscumpărare, o victimă ca jertfă de împăcare și vărsare de sânge. Dumnezeu este reprezentat după imaginea vechii naturi umane, căreia îi era inerentă ideea de furie, răzbunare, răscumpărare, de pedeapsă crudă. Peste teoria juridică a Mântuirii a fost pusă pecetea neștersă a concepțiilor romane și feudale privind reabilitarea omului³.

Încălcarea voinței divine atrage după sine un proces judiciar și Dumnezeu pretinde plată; trebuie să i se dea o compensare ca să-i potolească furia. Nici un sacrificiu uman nu este de ajuns spre a-l mulțumi și împlânzi.

---

³ Mitropolitul Antoine, dușmanul cel mai ireconciliabil al teoriei juridice, insistă în mod special pe această temă. A se vedea: *Dogme de la Redemption*. Există un anume adevăr în critica sa, dar în negația sa raționalistă nu există sensul mistic al sacrificiului.

Numai jertfirea Fiului este proporțională greșelii comise și jignirii ce i s-a adus.

Toate aceste concepții nu sunt decât imagini păgâne transpuse în creștinism. O asemenea înțelegere a misterului Mântuirii îmbracă un caracter exoteric. Lumea păgână s-a îndreptat spre Mântuirea arătată de creștinism. Purta în ea o mare speranță, dar noțiunea ei despre Mântuire era naturalistă și nu spirituală, era tulburată prin presentiment de limitarea lumii naturale. Păgânismul recunoștea caracterul ispășitor al sacrificiului sângeros, care potolea și hrănea zeii. Într-un fel divinitatea cerea sângele omenesc și suferințele omenești. În această concepție s-a exprimat toată mărginirea religiilor naturaliste. Divinitatea a fost impregnată cu asemănările și proprietățile lumii naturale. Prin mijlocirea Fiului, Tatăl ceresc s-a descoperit nu ca un judecător sau ca monarh, ci ca infinită iubire. *„Dumnezeu nu a trimis pe Fiul Său în lume ca să judece lumea, ci ca lumea să fie salvată prin El”* . *„Iar Eu am venit nu să judec lumea, ci spre a o salva”* .

Mântuirea săvârșită prin Fiul lui Dumnezeu nu este o sentință, ci o salvare; nu este o judecată, ci transfigurarea și iluminarea naturii, sfințirea ei. Izbăvirea nu este o justificare, ci dobândirea perfecțiunii. Reprezentarea lui Dumnezeu ca judecător nu este proprie omului spiritual, ci omului psihic. Înțelegerea juridică a Mântuirii nu are sens decât pentru omul natural. Un cu totul alt aspect se revelează pentru omul spiritual. Îi este imposibil să atribuie lui Dumnezeu sentimentele pe care chiar oamenii le

consideră vrednice de mustrare: orgoliul, egoismul, răzbunarea, cruzimea. Omul natural a deformat până la monstruozitate imaginea lui Dumnezeu. După concepția juridică a Mântuirii, religia lui Hristos rămâne încă o religie a legii; nu este înțeles ontologic harul în ea.

În creștinism Mântuirea este opera iubirii și nu opera justiției, este sacrificiul infinitei iubiri divine și nu un sacrificiu de împăcare sau prezentare justițiară. „Căci atât a iubit Dumnezeu lumea că a dat pe singurul Său Fiu, pentru ca oricine crede în El să nu moară, ci să aibă viață veșnică”.

Boukharev crede că Mielul a fost jertfit de la începutul lumii, și emite ideea remarcabilă că sacrificiul de bună voie al Fiului lui Dumnezeu a făcut parte din planul inițial al creației⁴. Însuși Dumnezeu dorește să sufere împreună cu lumea. Interpretarea juridică a evoluției universale transformă Mântuirea într-o afacere judiciară. Dumnezeu pretinde să i se facă dreptate, pretinde despăgubire pentru pierderea avută. Subzistă încă ideea păgână a sacrificiului, într-o asemenea concepție. Conștiința umană pricepe greu sacrificiul lui Hristos, misterul Mântuirii. Crucea, scandal pentru evrei și nebunie pentru păgâni, continuă să tulbure lumea creștină; interpretarea ce i se dă mărturisește răsfrângerea din conștiința iudeo-păgână. Teologia

---

⁴ Conform A. Boukharev: *Des besoins spirituels contemporains de la pensee et de la vie.*

catolică a păstrat îndeosebi amprenta păgânismului roman cu formalismul său juridic .⁵

E greu de învins starea de spirit juridică din creștinism. Omul are nevoie de legi și firesc pretutindeni vede o legiuire. Hristos nu respinge legea, dar ne descoperă o lume spirituală în care iubirea și libertatea luminate prin har, au învins-o cu adevărat. Libertatea care nu este regenerată prin har, libertatea inferioară nu poate nega legea; este supusă acțiunii ei. Creștinismul nu este religia legii, dar aceasta nu înseamnă că trebuie să dorim absența ei. Legea Vechii Alianțe și harul celei Noi au sfere de activitate total diferite. Și de aceea este imposibil s-o concepem din punct de vedere juridic pe cea din urmă. Legea și justiția nu pot înțelege misterul relațiilor ce există între Dumnezeu și om. Noul Testament ne descoperă că Dumnezeu așteaptă, nu înfăptuirea formală a legii, ci iubirea liberă de la om. Legea este condamnarea păcatului, este răsfrângerea voinței divine în natura păcătoasă, și nu expresia originală a sentimentelor dumnezeiești față de om. Acest mister este revelat în Mântuire.

Concepția juridică despre Mântuire presupune că păcatul poate fi iertat omului, că poate fi potolită mânia divină după sacrificiul oferit de Fiul. În această concepție, relațiile între Dumnezeu și om rămân exterioare; nimic esențial nu poate și nu trebuie să fie

---

⁵ *La theologie dogmatique orthodoxe* a mitropolitului Macarie este pătrunsă de același spirit.

iertat. Nu Dumnezeu e Cel ce nu-i poate ierta omului, ci omul nu se poate ierta pe sine, nici nu-și poate dezvinovăți apostazia față de Dumnezeu și planul divin⁶.

Dumnezeu nu știe de mânie și milostivirea este fără margini. Dar omul păstrează natura sa spirituală superioară creată după imaginea lui Dumnezeu și aceasta nu se poate împăca deloc cu degradarea și căderea; este rănită de această necredință comisă față de Dumnezeu prin această trădare a Vechiului Om, prin preferința dată întunecosului neant față de lumina divină. Omul este însetat să-și ispășească păcatul; își simte neputința, așteaptă Mântuirea și Salvatorul ce-l vor întoarce la Dumnezeu. Natura spirituală din om nu impune iertarea păcatului, ci desfacerea definitivă de el și nimicirea lui, adică transfigurarea naturii umane.

Sensul Mântuirii constă în venirea Noului Adam, a Noului Om Spiritual, în venirea dragostei ignorate de Vechiul Adam, în transfigurarea naturii inferioare în natură superioară. El nu constă în orânduirea relațiilor exterioare, între Vechiul Adam și Dumnezeu, nici în iertarea și satisfacția acordată de una din părți, celeilalte. Sensul venirii lui Hristos în lume este transfigurarea reală a naturii umane, formarea unui nou tip de om spiritual, și nu instituirea Legii a cărei împlinire va procura viața spirituală. Grație venirii lui Hristos, cu adevărat se poate obține viața spirituală. Aici, nu este

---

⁶ Această temă este dezvoltată remarcabil în al doilea volum din cartea lui Nesmelov: *La Science de l'homme*.

problema relațiilor exterioare; totul trebuie înțeles spiritual, adică din punct de vedere al imanenței. Omul este însetat de o viață nouă, de o viață superioară, eternă, în raport cu demnitatea lui. Cu adevărat e ceea ce constituie revelația Noii Alianțe. În creștinism, ideea centrală e a transfigurării, nu a justificării. Aceasta din urmă a ocupat un loc hiperbolic în creștinismul occidental. În creștinismul oriental, în patristica greacă, din contră, ideea se modifică în natura umană. Venirea lui Hristos și Mântuirea nu pot fi înțelese spiritual decât ca o continuare a creației lumii, ca cea de a opta zi a creației, adică atât ca proces cosmogonic și antropogonic, cât și ca manifestare a iubirii divine în creație, ca un nou stadiu al libertății omului.

Venirea Noului Om Spiritual nu poate rezulta doar din evoluția naturii omenеști. Această venire presupune că lumea spirituală trece din eternitate în lumea noastră naturală, în timpul nostru. Evoluția naturală a omenirii ne menține în limitele restrânse ale realității naturale. Păcatul original, răul care este la rădăcina acestei lumi, continuă să izoleze, să înlănțuie lumea pământească. Eliberarea nu poate veni decât de sus. Energia din lumea spirituală și divină trebuie să se însereze în realitatea noastră naturală, decăzută, să transfigureze natura noastră, să rupă barierele ce despart cele două lumi. Istoria cerească pătrunde în istoria pământească.

Istoria speței umane, cea a Vechiului Adam va trebui să se pregătească primirii noului Om Spiritual, care provine din cealaltă lume; va trebui să se săvârșească o dezvoltare

spirituală pregătitoare. În omenire și în lumea naturală va trebui să se nască o receptivitate curată a elementului divin, un principiu feminin luminat prin har. Fecioara Maria, Maica lui Dumnezeu, a fost cu adevărat manifestarea acestui principiu, prin intermediul căruia speța umană va primi pe Fiul lui Dumnezeu și Fiul Omului. În Hristos, Dumnezeu-Om, infinita iubire divină va întâlni iubirea reciprocă a omului. Misterul Mântuirii este cel al iubirii și libertății. Dacă Hristos nu este numai Dumnezeu, dar și om - aceasta ne învață dogma naturii teandrice, - atunci în Mântuire nu lucrează doar natura divină, ci și natura omenească, natura cerească spirituală a omenirii. Hristos, ca Dumnezeu-Om, revelă că nu aparținem doar speței pământești, că prin harul Lui, Omul Spiritual locuiește în profunzimea realității divine. În Hristos ca Om Absolut, cuprinzând în El toată speța umană spirituală, omul face un efort eroic ca să învingă prin sacrificiu și suferință, păcatul și consecința lui, moartea, împlinește acest efort spre a răspunde iubirii divine.

În Hristos, natura umană cooperează la opera de mântuire. Sacrificiul este legea urcușului spiritual și prin nașterea lui Hristos, începe o nouă eră în viața creației. Adam a trecut prin încercarea libertății și nu a răspuns chemării divine printr-o iubire liberă și creatoare. Nu s-a revelat încă în el Omul Spiritual. Hristos, Noul Adam, dă acest răspuns iubirii divine și arată întregii Sale generații spirituale, drumul acestui răspuns. Mântuirea este un proces teandric, în același timp dublu și unic.

Fără natura umană, fără libertatea omului, nu se poate săvârși. Aici ca și pretutindeni, misterul umanității teandrice al lui Hristos este cheia oricărei înțelegeri autentice. Misterul nu-și află soluția definitivă decât în Treimea divină: relațiile dintre Tatăl și Fiul prin Duhul sunt determinate. Fără participarea libertății omului nu se poate învinge răul. Însă răul doboară și deformează această libertate, care este singura ce îl poate birui.

Aici este antinomia fundamentală ce-și află rezolvarea în misterul teandric din Hristos. Fiul lui Dumnezeu, a Doua Ipstază a Treimii Divine, depășește prin suferințele crucii, opoziția între libertatea umană și divină necesitate. Pe Golgota, în pasiunea Fiului lui Dumnezeu și a Fiului Omului, libertatea devine forța iubirii divine, și această forță, salvând lumea, iluminează și transfigurează libertatea omenească. Adevărul ivit ca suferință și iubire ne face fără constrângere liberi; creează o nouă libertate superioară. Libertatea dăruită de Adevărul lui Hristos, nu este rodul necesității. Mântuirea nu poate fi înțeleasă ca o întoarcere a naturii omenești la starea primitivă, la starea lui Adam dinaintea căderii. O asemenea concepție ar lipsi de orice sens desfășurarea universală. Dar Noul Om Spiritual este superior nu numai lui Adam decăzut, ci lui Adam dinaintea căderii, indică un stadiu nou în creația lumii. Misterul infinitei iubiri și al noii libertăți nu putea fi cunoscut de Vechiul Adam. Nu s-a descoperit decât în Hristos.

Nu se poate subordona venirea lui Hristos exclusiv cauzelor negative, existenței răului și păcatului; este revelația pozitivă a stadiului suprem al creației. Mântuirea nu este întoarcerea la starea paradisiacă, este trecerea la starea superioară, la vădirea naturii spirituale omenești, a unei libertăți și iubiri creatoare necunoscute până atunci.

Mântuirea este deci un moment nou din creație. Creația nu a fost săvârșită în șapte zile; acestea nu constituie decât un eon în destinul ei. Lumea este dinamică și nu statică. Este întotdeauna cu puțință să atingă noi culmi. Descrierea creației lumii dată de Vechiul Testament nu dezvăluie plenitudinea actului creator dumnezeiesc; și în interpretarea creației, conștiința Noii Alianțe nu poate fi înăbușită prin limitele celei vechi. Creația lumii continuă, lumea pătrunde în noi eoni.

Apariția lui Hristos marchează un nou eon în destinul lumii, un nou moment, atât în antropogonie cât și în cosmogonie. Nu numai natura umană, ci tot universul, întreaga viață cosmică a fost transformată după venirea lui Hristos. Când picătura de sânge răspândită de Hristos pe Golgota a atins pământul, acesta a devenit altul, s-a reînnoit, și dacă nu vedem aceasta cu ochii pământești, motivul este mărginirea facultăților noastre receptive. Întreaga viață universală, întreaga viață omenească este diferită de la venirea lui Hristos, reprezintă o creație nouă. Aceasta o poate înțelege numai o teologie eliberată de spiritul Vechii Alianțe. Mântuirea este în mod cert singura teodicee posibilă,

justificarea lui Dumnezeu și a creației Sale. Fără libertatea ca alternativă a neantului, ca infinită putere, n-ar fi putut avea loc nici evoluția universală, nici restaurarea în lume.

IV.

În înțelegerea spirituală despre Mântuire, sentimentul „vampiric” în privința lui Dumnezeu este depășit. Tot universul păgân se îndrepta spre acest mister și presimțea venirea Mântuitorului. Încă din totemism exista o euharistie naturalistă. Dar Mântuirea anticipată și sperată, reflectată tulbure în elementele naturale, era legată de sacrificiul sângeros. Zeul păgân era însetat de sânge și omul sfâșia și își mânca zeul. Păgânismul a cunoscut zei suferinzi mântuitori și Dionysos a intrat în joc prin bacantele furioase. În creștinism, unde s-a împlinit Mântuirea cu adevărat, sacrificiul euharistie îmbracă un caracter diferit în esență. Hristos este Mielul oferit jertfă pentru păcatele lumii. Dar răul, răii lumii au răstignit pe Hristos și I-au vărsat sângele; pe când creștinii, oferă un sacrificiu nesângeros, sacrificiul iubirii. Comuniunea cu trupul și sângele lui Hristos n-are caracterul „vampiric” al religiilor naturii. În Mântuire și Euharistie, spiritul se ridică peste vârtejul natural. În

Mântuirea lui Hristos influențează forțe supranaturale, cele din altă lume care pătrund în lumea noastră și o transfigurează.

Dar în conștiința creștină, obsedată încă de necesitatea naturală, concepția păgână a sacrificiului sângeros rămâne încă nedepășită. J. de Maistre, de exemplu, apropie până la identificare aproape, sacrificiul euharistie al lui Hristos și sacrificiul sângeros al păgânismului. Sângele unui nevinovat răscumpără păcatele vinovaților. Omul trebuie să plătească lui Dumnezeu pentru tot ce s-a comis. Această concepție este proprie îndeosebi conștiinței catolice. Subzistă în ea un element „vampiric” cu privire la sângele nevinovaților. Dar acest sânge este marele sacrificiu al iubirii la care suntem chemați să cooperăm. Sacrificiul îmbracă un caracter spiritual. Comuniem lăuntric, mistic cu Hristos, participăm la opera săvârșită de El. Duhul lui Hristos acționa și în lumea păgână pe culmile religiilor păgâne, în victoriile spiritului asupra naturii, în orfism, la Platon; doar în creștinism însă s-a arătat pentru totdeauna ca trup. Sunt în creștinism două tipuri spirituale care-și pun pecetea pe înțelegerea misterelor credinței creștine. Primul, înainte de toate, trăiește în frica de a fi pierdut, se simte sub sabia dreptății și caută propria sa izbăvire, eliberarea sa. Al doilea, înainte de toate, caută viață superioară, adevărul și frumusețea divină, transfigurarea întregii creații, apariția unei noi creaturi, a unui Om Nou Spiritual. Primul se leagă de Vechea Alianță, înclină spre înțelegerea juridică a Mântuirii. Al doilea

este inspirat de Noua Alianță, se apleacă în înțelegerea ontologică a Mântuirii, pe care o privește ca un moment nou în creație, ca venirea unui Om Nou Spiritual.⁷ Aceste două orientări de spirit sunt în permanent conflict în creștinism. Astfel Clement din Alexandria, elen prin spirit, aspira mai puțin la iertarea păcatelor, cât la contemplarea lui Dumnezeu și la unirea cu El, pe când Sf. Augustin, din contră, aspira înainte de toate la această iertare, la justificare.⁸

V.

Pentru a putea învinge răul, el trebuie demascată. Necunoașterea răului, negarea lui, slăbesc rezistența. Omul trebuie să învețe discernerea duhurilor, deoarece el se află sub puterea demonilor care adesea împrumută aspectul îngerilor luminii. Dar există și un alt pericol - o prea mare, exclusivă concentrare asupra răului, a-l vedea peste tot, a-i exagera puterile și atracția - care duce la o neîntreruptă obsesie. Omul se

---

⁷ În deosebita carte rusă: *Les Confidences d'un strannik à son père spirituel*, se spune: „Frica de suferințe este calea mercenarilor și Dumnezeu vrea să mergem la El pe calea fiilor”.

⁸ Conform, cărții lui E. de Faye consacrată lui *Clement d'Alexandrie*

adâncește în atmosfera bănuielii și neîncrederii. Crede mai mult în puterea lui Satan decât în a lui Dumnezeu; crede mai mult în Antihrist decât în Hristos. Se formează o tendință spirituală dintre cele mai bolnăvicioase, care distruge întreaga viață pozitivă și creatoare. Răul lucrează asupra omului nu doar când îl reneagă, dar și când i se exagerează puterea. E vătămător să-l înconjuri cu o aureolă. În lupta împotriva răului, omul este adesea contaminat de el, într-un fel îl imită pe vrăjmaș.

Neîncrederea, dar și ura față de rău, degenerază într-o formă nouă de rău. Lupta provoacă cu ușurință un nou rău ca motiv al stării de păcat din natura omenească. Istoria popoarelor este saturată de răul provocat prin lupta împotriva lui, fie că este vorba de lupta conservatoare sau de lupta revoluționară.

Atitudinea în privința răului nu trebuie să comporte ură, are nevoie chiar și ea, să fie luminată (trebuie să fii un gentleman, să fii nobil, chiar față de diavol). Satan se bucură când inspiră față de el sentimente diabolice. Triumfă când se folosesc contra lui propriile mijloace. El inspiră oamenilor ideea înșelătoare că se poate lupta prin rău împotriva răului. Omul care combate răul adesea se găsește prins în cursele lui, care-l păstrează definitiv captiv. Imperceptibil, mijloacele de luptă se substituie scopurilor propuse spre a fi atinse. Ce crede omul a fi lupta împotriva răului, pentru el devine binele însuși. Statul este chemat să limiteze manifestările răului din lume, dar mijloacele ce le folosește se transformă lesne în

răul însuși, chiar morala deține aptitudinea să degenereze în contrariul ei, stingând viața creatoare a duhului. Dreptul, obiceiurile, legea ecleziastică pot deforma viața. Obsesia răului și nevoia de a lupta contra lui prin constrângere și violență, înrobesc omul păcatului și-l împiedică să se elibereze. Adevărata igienă spirituală nu constă în a se absorbi din lumea răului, ci în concentrarea asupra binelui, asupra lumii divine, asupra viziunii luminii.

Când omul este chinuit de conspirația universală masonică sau evreiască, dacă pretutindeni vede agenți ai acestui complot, se sinucide spiritual, încetează să mai vadă lumea luminii, se umple de simțăminte urii, neîncrederii și răzbunării. Este o tendință de spirit sterilă, distrugătoare în care nu trebuie întrevăzut Satan peste tot. O continuă învinovățire a răului și a celor ce-i slujesc, înlesnește dezvoltarea lui în lume. Aceasta este îndeajuns dezvăluită de Evanghelie, dar noi persistăm să rămânem orbi. Înainte de toate, trebuie priceput răul în sine și nu în ceilalți. Iar adevărata spiritualitate constă în a crede forței binelui mai mult decât puterii răului, lui Dumnezeu mai mult decât lui Satan. Sentimentele bune dezvoltă forța binelui în lume, pe când cele rele urcă numărul răului. Această elementară, dar adevărată igienă spirituală e necunoscută de oameni. Dușmănia față de rău distruge lumea spirituală a omului, precum dușmănia față de bine distruge și ea. Ceea ce spunem aici *nu contrazice atitudinea necruțătoare ce trebuie să o avem față de rău, nici neputința legământului cu el.*

Greșeala provine din lucrarea și cristalizarea împărăției infernului în numele luptei pentru bine. Nu se poate lupta cu răul numai curmându-l și nimicindu-l, trebuie să ajungem să-l depășim și să-l învingem.

Biruința cea mai profundă asupra răului se obține prin convingerea asupra vidului său, a non-ființei sale, a vanității lui. Exagerarea puterilor lui de seducere, nu este un mijloc pozitiv de a lupta contra lui. Răul seduce omul, dar nu-i seducător prin el însuși. Atracția răului este minciună și iluzie și toate forțele spiritului trebuie să contribuie la risipirea acestei născociri. Diavolul nu are talent, este plictisitor. Răul este non-ființă; or non-ființa este summum de plictiseală, de vid și neputință, de altfel e ceea ce întotdeauna constatăm la limitele extreme ale experienței răului. Când luptând împotriva lui, ni-l reprezentăm seducător și puternic, dar tulburător și redutabil, nu câștigăm asupra lui o biruință radicală și definitivă. Răul considerat ca puternic și cuceritor, este cel ce n-a fost învins și rămâne de neînvins. Numai conștiința absolutei deșertăciuni și a plictiselii lui, îl poate birui și scoate din rădăcină. Nici o patimă rea dusă până la capăt nu are ființa în ea. Orice rău se mistuie singur, își descoperă neantul în imanenta desfășurare. Răul este lumea fantasmelor. Sf. Atanasie cel Mare a dezvoltat această idee într-un mod admirabil. Răul este rău, nu pentru că e tăgăduit, ci pentru că este non-ființă.

Vechiul Testament a considerat răul, înainte de toate, ca o încălcare a legii divine. Dar nu a explicat de ce răul este rău, pe ce se așează opoziția între bine și rău. Concepția

preceptelor binelui și răului, nu este o concepție profundă. Trebuie înțeles ontologic binele și răul. Numai demonstrația imanentă a non-ființei lui ne poate da cunoașterea răului și ne revelă sensul opoziției ce există între bine și rău. Răul nu se poate cunoaște decât în experiența înțelegerii lui, în biruința lăuntrică obținută asupra lui; numai în această experiență se întrevede hăul căscat. Când omul culege fructul din arborele cunoașterii binelui și răului, urmează calea răului, categoric încalcă voința divină. Dar pe acest drum învață să cunoască vanitatea și golul răului, înțelege prin experiență de ce îi este aceasta interzisă.

Este posibilă gnoza răului, este admisă cunoașterea lui? Vechiul Testament, în care predomină legea, răspunde negativ acestei întrebări. Răul este o limită, nu poate fi decât oprire. Dar omul, pornit de acum pe calea cunoașterii, nu se poate întoarce la neștiința originară. Și vidul răului trebuie să fie cunoscut, trebuie să fie convins de non-ființa lui. Aici stă antinomia fundamentală ce-l implică.

Răul este rău, trebuie să ardă în focul infernului; nu se poate reconcilia cu el. Astfel se prezintă prima dintre cele două teze. A doua îi este antinomică. Răul este calea ce duce la bine, la experiența libertății spiritului, la biruința imanentă asupra ispitelor non-ființei. Prima teză este de o limpezime cristalină și nu ascunde nici un pericol. A doua este periculoasă și poate deveni întunecată: cunoașterea răului nu duce la explicarea lui?

Dacă răul este considerat ca o necesitate indispensabilă, având un sens, îl justificăm. Dacă, din contră, este un nonsens absolut ce nu se poate în nici un fel explica, atunci, el nu se poate cunoaște și nu i se poate da un sens. Cum să ieșim din această dificultate? Și iată o nouă antinomie.

Hristos a venit în lume fiindcă aceasta zăcea în păcat. Mântuirea, adică cel mai mare eveniment din viața universală, ce trebuie să determine noua generație de oameni spirituali, relevă existența răului, căci dacă n-ar fi existat, nu ar fi fost nici Eliberator, n-ar fi avut loc venirea lui Hristos, nu s-ar fi manifestat Iubirea cerească.

Răul se află ca mobil și instigator în viața universală; fără el, starea primitivă a Primului Adam ar fi viețuit din veac în veac, toate posibilitățile ființei ar fi rămas în stare latentă, nu ar fi apărut Noul Adam. Binele victorios răului este superior binelui dinaintea răului.

Niciodată n-a putut fi depășită dificultatea acestei probleme de conștiință teologică, temătoare să abordeze acest subiect. Pentru găsirea unei soluții a acestei dificultăți, trebuie început prin a recunoaște, adică a admite antinomia răului pentru conștiința noastră religioasă. Această dificultate nu poate fi rezolvată prin concept și gândire rațională; este legată de misterul libertății. Antinomia răului nu poate fi lămurită decât în experiența spirituală. Dostoievski a înțeles-o într-un mod remarcabil. Experiența răului, dezvăluirea neantului său, mă pot duce la maximum de bine. Trăind

răul, pot cunoaște toată plenitudinea adevărului și binelui. La drept vorbind, omul, popoarele și toată omenirea urmează această cale, experimentând răul și obținând cunoașterea forței binelui, a înălțării adevărului. Omul învață deșertăciunea răului și măreția binelui, nu printr-o lege formală, nici prin interdicere, ci prin experiența trăită pe drumul vieții. De altfel, calea spirituală experimentală este singurul drum al cunoașterii. Dar ce deducție pot face de aici pentru calea mea spirituală? Îmi pot spune: voi intra în calea răului ca să-mi îmbogățesc cunoașterea, spre a ajunge la un bine superior?

Din clipa în care încep să concep răul ca drum ce duce la bine, ca metodă pozitivă a cunoașterii adevărului, sunt pierdut, sunt neputincios să-i divulg minciuna, tenebrele și golul. Experiența răului mă poate duce la bine, cu condiția totuși să cunosc și să-i demasc minciuna, neantul, non-ființa sa; nu mă poate îmbogăți decât în măsura în care-l denunț și îl reneg într-un mod absolut, ca mijloc de a-mi îmbogăți spiritul. Atunci antinomia răului își află soluția în experiența spirituală. Nu răul îmbogățește viața, căci non-ființa nu poate conferi nici o bogăție, ci denunțarea imanentă, suferința ce mistuie răul, sunt cele care îmbogățesc; la fel tragedia trăită, lumina întrevăzută în tenebre. Orice suficiență în rău, orice contemplare a răului privit ca o cale ce duce la starea superioară, este o pierdere, o mișcare spre non-ființa care sărăcește omul de experiența capabilă îmbogățirii. A cunoaște răul, înseamnă să-i cunoști non-

ființa și în consecință să nu-l explici. Doar descoperirea lui fără milă și nimicirea lui în sine însuși pot croi un drum ce duce spre bine. Dar și fără teamă de paradox, suntem obligați să recunoaștem că răul deține un sens pozitiv. Acest sens este legat de libertate, fără care întreaga teodicee ar fi imposibilă. Ne vom vedea obligați să spunem, creația divină a eșuat.

Nevinovăția impusă din paradis nu putea fi menținută, nu avea nici o valoare și nu ne putem întoarce acolo. Omul și lumea trec printr-o încercare voluntară, prin cunoașterea liberă și se îndreaptă liber către Dumnezeu, către împărăția Sa.

Înainte de toate, creștinismul ne învață a fi neîndurători privind răul care este în noi. Dar nimicindu-l trebuie să fim indulgenți față de aproapele nostru. Nu pot fi maximalist decât în raport cu mine însumi și nu în raport cu ceilalți. În primul rând, trebuie să realizez forța și frumusețea binelui în mine și să nu impun altora ceea ce n-am putut silindu-mă să realizez eu însumi.

Minciuna revoluțiilor politice și sociale constă în dorința exterminării răului exterior, lăsându-l să trăiască launtric. Revoluționarii, ca și contrarevoluționarii, niciodată nu încep prin depășirea și dezrădăcinarea răului din ei înșiși; voiesc să-l extirpe la alții, în manifestările acestuia secundare și exterioare. O atitudine revoluționară față de viață este o atitudine superficială, fără profunzime. În revoluții nu există nimic radical; într-o măsură considerabilă ele nu sunt decât

mascarada în care are loc schimbarea costumului. Revoluțiile biruie în aparență răul, răspândind altul.

Revoluțiile au și consecințele lor pozitive, determină o nouă eră, dar binele născut aici nu are energie revoluționară, se naște din energia post-revoluționară. Este fructul înțelegerii din experiența trăită. Răul nu poate fi depășit decât lăuntric și spiritual. Biruința obținută asupra lui este legată de misterul Mântuirii; nu poate avea loc decât în Hristos și prin Hristos. Biruim răul numai în comuniune cu Hristos, participând la opera Lui, luând asupra noastră Crucea Sa. Pentru cine folosește violența, răul rămâne de neînvins.

Dacă doctrina lui Tolstoi asupra non-rezistenței la rău este falsă, e doar pentru că a confundat două probleme cu totul distincte: cea a biruinței lăuntrice asupra răului și cea a limitelor exterioare, care este necesar să i se impună. Exterior se poate și trebuie limitate manifestările, nu se poate admite ca un om să își ucidă semenul; dar prin aceasta nu este secată însăși sursa lăuntrică a răului, nu este învinsă dorința uciderii și a violențelor. În istoria lumii creștine s-a abuzat mult de rezistența răului prin forță; s-a crezut că el se poate învinge prin sabie. Aceasta provenea de la confuzia făcută între cele două împărății, împărăția lui Dumnezeu și împărăția lui Cezar și rezulta din încălcarea limitelor ce despart Biserica de Stat. Răul nu poate fi învins de stat, care și el aparține lumii naturale, care există pentru că există răul, și oare adesea chiar creează răul.

Problema răului ne duce la o ultimă antinomie. Răul este moarte și moartea este consecința răului. Extirparea răului cu rădăcină, înseamnă smulgerea boldului morții. Hristos a învins moartea, trebuie să primim liber moartea, ea este calea care duce la viață, este precum pauza în muzică, precum un moment interior al vieții. Trebuie murit pentru a renaște.

Moartea este un rău, atâta timp cât este violență exercitată asupra mea de lumea naturală inferioară și exterioară, căreia m-am supus prin păcat, prin despărțirea mea de izvorul superior al vieții; dar acceptând-o voluntar, fără revoltă, ca o consecință inevitabilă a păcatului, ajung să o înving spiritual. Devine pentru mine o clipă a misterului lăuntric spiritual. Moartea înseamnă cu totul altceva interior, lăuntric, decât exterior și ca fapt al lumii naturale. Hristos, ignorând întregul păcat, a primit liber Golgota și moartea. Și eu trebuie să urmez acest drum, participând la viața și moartea lui Hristos, sunt biruitor morții. Lăuntric, din punct de vedere spiritual și mistic, moartea nu există, este drumul meu către viață, cel al răstignirii vieții mele păcătoase, cei ce trebuie să mă ducă la viața veșnică. Împărtășindu-mă din izvorul original al vieții, triumf din consecințele distructive ale morții. Pentru conștiința creștină, moartea nu este numai un rău este și un bine. Ar fi fost atroce o viață infinită în această lume păcătoasă și nefericită, în acest trup. O asemenea existență ar fi fost o moarte spirituală.

Transfigurarea naturii noastre, - învierea în viața eternă, viața în Dumnezeu - este limita extremă la care aspiră voința îndreptată spre bine, adevăr și frumusețe. Transfigurarea vieții lumii în viața eternă este ținta finală. Calea care duce acolo trece prin primirea liberă a morții, prin cruce, prin suferință, Hristos este răstignit peste abisul întunecat în care ființa și non-ființa s-au amestecat. Și lumina ce iradiază de la Răstignit este fulgerul scânteietor în nopte, liste lumina ce iluminează obscuritatea ființei; ea este biruința asupra tenebrelor non-ființei.